

Б. А. Рыбакова, деятельность Петра Бориславича как летописца оборвалась как раз в это время. Статья 1196 года осталась незаконченной.

Список использованной литературы и источников

1. Лихачев, Д.С. Русский посольский обычай XI–XIII вв. / Д. С. Лихачев // Исторические записки. – 1946. – С. 42–54.
2. Еремин, И. П. Литература Древней Руси: Этюды и характеристики / И. П. Еремин. – М.-Л.: Наука, 1966. – 262 с.
3. Творогов, О. В. К вопросу о периодизации литературы Киевской Руси. / О. В. Творогов // Русская литература. – 1983. – № 4. – С. 118–127.
4. Колесов, В.В. Ритмика «Слова о полку Игореве»: К вопросу о реконструкции / В. В. Колесов // ТОДРЛ. – 1983. – Т. 37. – С. 14–24.
5. Полное собрание русских летописей. Т. 2. Ипатьевская летопись. – М.: Изд-во восточной литературы, 1962. – 938 стб. + Приложение – 87 с.
6. Полное собрание русских летописей. Т. 1. Лаврентьевская летопись и Суздальская летопись по Академическому списку. – М.: Изд-во восточной литературы, 1962. – 540 стб. + Указатели: 541–577 с.
7. Козлова, Р.М. Проблемы генезиса имен русско-византийских посольств: *Праспһннь, Акунь, Иворь, Гомоль* / Р. М. Козлова // Студії з ономастики та етимології. – Київ: Видавничий дім «Кий», 2014. – С. 46–58.
8. Ларин, Б.А. Лекции по истории русского литературного языка (X – середина XVIII в.). / Б. А. Ларин. – М., 1975. – 325 с.
9. Slovník jazyka staroslověnského. IV. C. – V. – Praha, 1997. – 1054 s.
10. Татищев, В. Н. Собрание сочинений. Т. IV. История российская. Ч. 2. / В. Н. Татищев. – М.: «Ладомир», 1995. – 552 с.
11. Творогов, О. В. Лексический состав «Повести временных лет» / О. В. Творогов. – Киев: Наукова думка, 1984. – 217 с.
12. Рыбаков, Б.А. Русские летописцы и автор «Слова о полку Игореве». / Б. А. Рыбаков. – М.: «Наука», 1972. – 520 с.

УДК 811.161.3'373:398.33

К. Л. Хазанова

ЛЕКСІЧНАЯ ЗВЯЗНАСЦЬ У БЕЛАРУСКІМ КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВЫМ ФАЛЬКЛОРЫ

Артыкул прысвечаны тыпалагічнай дыферэнцыяцыі паўтораў як папулярнага ў беларускім каляндарна-абрадавым фальклору сродку лексічнай звязнасці. Выдзяляюцца кантактны і дыстантны паўторы, характарызуюцца стылістычныя адметнасці тоеснага лексічнага паўтору, каранёвага і афіксальнага паўтораў. Ва ўсёй сваёй разнастайнасці паўторы павышаюць экспрэсіўнасць і садзейнічаюць інтэнсіфікацыі песеннага тэксту, узбагачаючы яго дадатковымі эмацыянальна-ацэначнымі значэннямі.

Лексічная звязнасць тэксту ствараецца з дапамогай сінонімаў, слоў аднаго семантычнага поля, антонімаў. У народна-паэтычным дыскурсе каляндарна-абрадавага фальклору беларускага народа найбольш асноўным запатрабаваным сродкам лексічнай звязнасці з'яўляецца паўтор. Беларускія каляндарна-абрадавыя песенныя тэксты для стварэння звязнасці выкарыстоўваюць разнастайныя лексіка-структурныя тыпы паўтораў. У народна-паэтычных творах адзначаюцца поўныя тоесныя паўторы з паўтарэннем адной і той самай моўнай адзінкі (падваенне, анафара, эпіфара, анаэпіфара) і частковыя (каранёвы, афіксальны, гукавы) паўторы.

Тоесны лексічны паўтор у каляндарна-абрадавай паэзіі з'яўляецца самым пашыраным:

*Я ж цябе люблю, люблю, Я ж цябе злаўлю, злаўлю [1, с. 36];
А ў ляску, ляску, калядо, калядо. На жоўтым пяску, калядо.
Іванко хадзіў, калядо, калядо, Коніка паіў, калядо [1, с. 30];
Шчадрую, шчадрую, Каўбасу я чую [1, с. 34].*

Кантактны тоесны паўтор стварае фігуру падваення:
*Цярэшка, цяху, цяху, Што ў цябе ў мяху, мяху? [1, с. 38];
Пайду я на ток, на ток, Найду там курэй куток [1, с. 42].*

Для каляндарна-абрадавых беларускіх тэкстаў уласціва неаднаразовае выкарыстанне падваення на працягу твора:

*Пайду я ў ток, у ток, Найду курэй куток.
Курачкі кудак-кудак, Мой мілы лайдак, лайдак [1, с. 43].*

У каляндарна-абрадавых песнях кантактны паўтор, выкарыстаны ў кожным радку, становіцца апорным фармальным сродкам звязнасці тэксту:

*А ў нас сягоння масленіца, масленіца, А пабіўшы – пытайце, пытайце,
Вылецела з кустоў ластавіца, ластавіца. Што ў нашым сяле дзеецца, дзеецца:
А вы, малайцы, не стойце, не стойце, Дзевяць малайцоў жэняцца жэняцца,
Выганяўшы з куста ластавіцу, ластавіцу. Бяруць яны дзевак – паненак, паненак
Адагнаўшы – пабіце, пабіце. [1, с. 56].*

Лексічны тоесны кантактны паўтор напрыканцы радкоў асабліва актуалізуе закладзеную ў паўтораныя словы інфармацыю:

*На гары елка сцеліца, сцеліца, Мальцы селі пад сталом, пад сталом,
Каля яе зайка туліца, туліца. Дзеўкі ядуць мяса яго, мяса яго,
Дзеўкі зайку злавілі, злавілі, А мальцы ды косці яго, косці яго.
На абед сабе зварылі, зварылі, Дзеўкі ядуць – смяюцца, смяюцца,
Дзеўкі селі за стол, за стол, А мальцы ядуць – грызуцца, грызуцца [1, с. 59].*

Кантактны паўтор на пачатку радкоў, выконваючы ролю стваральніка звязнасці тэксту, засяроджвае ўвагу рэцыпіента на апошніх словах радкоў, ужытых аднаразова:

*Вясна красна, вясна красна наступае, Ой, вясною, ой, вясною – за вадой,
Вадой лугі, вадой лугі залівае. А ў лецячку, а ў лецячку – за жнівою,
Што ні прайсці, што ні прайсці, ні праехаць, А зімою, а зімою – за снягою [1, с. 70].
Свайго роду, свайго роду не праведаць.*

Пры дыстантным лексічным паўторы паўтораныя слоўныя адзінкі падзяляюць іншыя словы і выразы:

*Перац у ступе таўчэцца, А здайся, дзядулька, здайся,
Кабан у печы пячэцца. На лепшых не заглядайся [1, с. 47].
Перац на прыправачку,
А кабан у стравачку [1, с. 44];*

Адметны стылістычны эфект дасягаецца ў песні пры дыстантным паўторы фанетычных варыянтаў:

На малайцаў аглянися, Нам, малайцам аддарыся [1, с. 114].

Дыстантны тоесны паўтор звязвае асобныя фрагменты тэксту і лагічна выдзяляе, падкрэслівае значэнне паўторанай лексемы, пераводзіць яе ў разрад ключавых слоў:

“Яблынь мая, яблынь садавая, Дакуль будзеш у полі стаяці?”

- *Стаю гадок, стаю другі, На трэці гадок у сады пайду* [1, с. 59];

Цярэшка, Цярэшачка, Цераз двор дарожачка.

Тая дарожачка, як ток. Куды мой дзядулька уцёк [1, с. 45];

Тры свячы ссукаў ды ўсе папаліў: Адно спаліў, умываючысь,

Другую спаліў, абуваючысь, Трэцюю спаліў – на двару пахадзіў,

Па двару пахадзіў, братцоў набудзіў [1, с. 29].

Паказаны фактычны матэрыял сведчыць пра распаўсюджанасць у беларускім народна-паэтычным каляндарна-абрадавым дыскурсе тоеснага лексічнага паўтору як сродку дасягнення звязнасці. У паўторах выкарыстоўваюцца ўсе часціны мовы і разнастайныя словаформы. Паўтараюцца як адзінкавыя словы, так і словазлучэнні. Паводле лакалізацыі паўторы праяўляюць у каляндарна-абрадавых тэкстах адносную свабоду і змяшчаюцца ў пачатку, у сярэдзіне, а таксама напрыканцы радкоў.

Цікавымі, частымі і разнастайнымі з’яўляюцца каранёвыя паўторы, пры якіх у тэксце выкарыстоўваюцца аднакаранёвыя моўныя адзінкі. У гэтым арыгінальным відзе паўтору сумяшчаюцца вертыкальная і гарызантальная ўласцівасці тэксту, спалучаюцца парадыгматычная і сінтагматычная характарыстыкі моўных адзінак. Паводле пазіцыі і размяшчэння ў паэтычным тэксце каранёвыя паўторы, як і лексічныя тоесныя, бываюць кантактныя і дыстантныя. Кантактныя паўторы, акрамя звязнасці, выконваюць ролю ўзмацнення сэнсу і ідэйнай значнасці паўтораных слоў:

Каляда, калядзіца, Добрая маладзіца! [1, с. 33].

Каранёвыя кантактныя паўторы ў народна-паэтычным дыскурсе маюць некалькі функцый і не толькі з’яўляюцца актуалізатарамі сэнсу, узмацнення значэння паўтораных каранёў, але і выконваюць структурную ролю, спрыяючы звязнасці тэксту:

Калядачкі, калядкі, Да ў ліпнічку прынадкі [1, с. 34].

Дыстантны паўтор больш засяроджаны на выкананні функцыі звязнасці за кошт аб’яднання адасобленых, размешчаных на пэўнай адлегласці, адзінак тэксту, якія спалучаюцца паміж сабой, у выніку чаго ўзмацняецца іх роля ў раскрыцці зместу каляндарна-абрадавага твора:

А са стрэх вада капля, Што нашаму да й хлопчыку

Вандровачка пахне. Завандраваў да й хлопчычак,

Дай й босы на полю [1, с. 70].

Каранёвыя паўторы беларускіх каляндарна-абрадавых твораў вызначаюцца разнастайнасцю паводле структурна-граматычнай характарыстыкі. Уласцівасць каляндарна-абрадавага паэтычнага фальклору – каранёвы паўтор назоўніка і дзеяслова:

Шчадрыначка шчадравала, Што ты, баба, гатавала [1, с. 35];

Перац у ступе таўчэцца, Кабан у печы пяхэцца [1, с. 44];

Руцвяным вянком павянчаіся Срэбраным кубкам мёд, віно піці [1, с. 105].

Каранёвы паўтор розных часцін мовы спалучаецца ў каляндарна-абрадавых тэкстах з тоесным лексічным паўторам:

Да ў ліпнічку прынадкі. Да прынадачка дзевачка, Да прынадзіла хлопчыка [1, с. 34];

А ў тваім гумне праява стала, Праява стала, праявілася [1, с. 83].

У многіх каляндарна-абрадавых песнях каранёвы паўтор пранізвае ўвесь тэкст, што ў спалучэнні з лексічным паўторам спрыяе звязнасці:

*Святое Ёшэсце жыта раўнуе, Святая Ілья жыта зажынае –
Святая Тройца – жыта красуе. З белым сырам, з малым сынам.
Святая Дзевятка – у жыце пятка, Ілёва жана – добрая жняя:
Святы Пятро – у жыце ядро. Што раз разне – то і сноп нажне [1, с. 86].*

Паводле марфалагічных параметраў каранёвыя паўторы ў беларускім каляндарна-абрадавым дыскурсе выяўляюць пашыранасць субстантываў, што абумоўлена прадметнасцю назоўнікаў, неабходнай для нагляднасці апісання і выяўленчай выразнасці тэксту:

Борам, борам, баравінкаю, Вясна красна на ўвесь свет! [1, с. 98].

Паўтор аднакаранёвых назоўнікаў часта фіксуецца ў каляндарна-абрадавым дыскурсе:

*Злоты венец – на вяччанне [1, с. 113];
Пабегла дзядульку лавіць. Не ўцякай, дзядулечка [1, с. 43].*

У шматлікіх выпадках пры субстантыўным каранёвым паўторы паўтораная намінацыя ўяўляе сабой дэмінітуўнае ўтварэнне першы раз выкарыстанага наймення:

*На вуліцы гуслі граюць, Мяне стары не пускаець,
Пайду гуселькі глядзець – За мной стары дзед ідзець [1, с. 49];
На беражках трава зялёная, На травіцы конік вараненькі [1, с. 80];
На двары сняжок, сняжочак [1, с. 50].*

Паўтор лексемы ў памяншальна-ласкальнай форме стварае выразнасць радкоў, надае тэксту эмацыянальнасць:

Цярэшка, Цярэшачка, Цераз двор дарожачка [1, с. 45].

Дэмінітуўныя ўтварэнні выкарыстоўваецца і пры каранёвым паўторы прыметнікаў і прыслоўяў:

*Я табе штонікі адатку Тонкія-таненькія, Белыя-бяленькія.
Ушыю гузік залаты, Каб быў дзядулька малады [1, с. 43];
А ў нядзельку рана, параненьку Ходзя Дунай ціха, паціхеньку [1, с. 80].
Каранёвы паўтор кранае таксама формы назоўніка і прыметніка:
Маладзіца маладая, Як табе не здакучыца [1, с. 81].*

Своеасаблівымі з'яўляюцца фальклорныя структуры, у якіх каранёвы паўтор ствараецца праз выкарыстанне прыметніка і формы ступені параўнання:

*На калышыся, асіначка, Не калышыся ты горкая.
Мая долячка гарчэй цябе [1, с. 79].*

У некаторых тэкстах выкарыстоўваецца каранёвы паўтор прыметніка і формы вышэйшай ступені параўнання адразу некалькіх ад'ектываў, што асабліва спрыяе звязнасці:

*Часты, густы зоры на небе – Часцей, гусцей снапы ў полі [1, с. 84];
Густы, часты на небе зоркі – Гусцей, часцей на ніве снапы,
Шырок, вялік на небе месяц – Шырэй, вышэй стагі ў гумне [1, с. 91].*

Звязнасці каляндарна-абрадавых тэкстаў садзейнічаюць аднакаранёвыя вытворныя дзеясловы з рознымі прэфіксальнымі элементамі:

Па вулачцы па шырокай, Пойдзем, зайдзем у хазяйскі двор [1, с. 96].

Пашыраныя паўторы аднакаранёвых дзеясловаў, сярод якіх адзін, як правіла, першы, беспрыставачны, а другі, паўтораны – прыставачны:

*Святая Ілля, крутая жняя. Пайшла ў поле жыта жаці,
Жыта жаці, зажынаці* [1, с. 97];
*Срэбраным кубкам мёд, віно піці,
Мёд, віно піці – не ўпіваціся* [1, с. 105].

Часам у каранёвым паўторы прымаюць удзел дзеяслоў і прыслоўе:

Мой мілы бяжком бяжыць – Аж пад ім зямля дрыжыць [1, с. 45].

Каранёвыя паўторы адрозніваюцца паводле колькасці кампанентаў. Прыведзены фактычны матэрыял сведчыць, што ў беларускім каляндарна-абрадавым дыскурсе пераважаюць двухкампанентныя паўторы: *Жнуць яго жнейкі маладзенькія* [1, с. 84].

У асобных фальклорных творах структура двухкампанентнага каранёвага паўтору знаходзіць шматразовае выяўленне, утвараючы рады аднародных членаў сказа:

*Яно сцяблом сцяблыністае,
А каранем караністае
І коласам каласістае* [1, с. 84].

Трохкампанентныя каранёвыя паўторы адзначаюцца радзей:

Ужо вячэрняя зара, Зарыца зарылася [2, с. 242].

Для беларускіх каляндарна-абрадавых тэкстаў у складзе трохкампанентных каранёвых паўтораў уласцівыя тоесныя паўторы:

Мой дзедзька вусат, вусат. Вусікі сівенькія [1, с. 36];
Ацялілі яны па цялушачцы, Па цялушачцы, па рабушачцы [1, с. 83];
Святкі лічыў, лічыў, улічыўся – На святога Юр'я пазабыўся [1, с. 88];
Да за пана, што суд судзіць, Што суд судзіць дыі перасуджвае [1, с. 113].

Паказаныя структуры каранёвага паўтору ўзмацняюць сэнсавую напоўненасць паўтораных лексем дзякуючы павышэнню іх ролі ў раскрыцці ідэйна-тэматычнага зместу тэксту. У падобных канструкцыях сэнсавым цэнтрам паўтораных адзінак становяцца субстантыўныя абрадавыя найменні, якія выяўляюць абавязковы зварот складальнікаў да каляндарных свят або да важных паняццяў сялянскага побыту:

<i>Свято Хрышчэнне – ваду хрысціла, Ваду хрысціла і на свет пусціла. А пасле таго – Святы Грамніцы, Святы Грамніцы з грамнічнай свячой</i>	<i>Святая Ілля – старая жняя Жыта ў полі зажынаець, А Святы Спас жыта свенціць. Прачыстая жыта сеіць, Жыта сеіць, пчолак ладзіць, Кадкі мёдам наліваець</i>
--	---

[1, с. 92]; [1, с. 96].

Пошукі народнымі складальнікамі найбольш ёмістай формы выражэння мастацка-вобразнага сэнсу паэтычных радкоў часта набліжаюць каранёвы паўтор да “гульні” гукаў:

*А на той гары да на залатой Тыны-прытыны пананпрытынены,
Сады-прысады панасаджваны, Райскія пташкі пананпрынаджваны* [1, с. 103].

У такіх выпадках дасціпная паэтычная інтуіцыя складальнікаў дапамагае супаставіць і семантычна зблізіць сугучныя або блізкагучныя, існуючыя ці прыдуманія словы, арыгінальнае спалучэнне якіх надае радкам выяўленчую выразнасць і вобразнасць.

Выкарыстанне каранёвых паўтораў у беларускіх каляндарна-абрадавых тэкстах стварае звязнасць і актывізуе раскрыццё ўнутранай формы слова.

Часам асноўным прыёмам стварэння звязнасці становіцца спалучэнне некалькіх структурна-граматычных відаў паўтораў (кантактны, дыстантны, тоесны, каранёвы, сінанімічны, паўтор слова і яго дэмініутыва, анафара)

<i>Пайду я на ток, на ток, Найду там курэй куток. Усе курачкі чорненькія, Петушка ніводнага. Цішэй, курачкі, не сакачыце, Мне галовачкі не клапаціце.</i>	<i>Прадам я рэшата пер'я. Куплю вам петушка-пеўня. Прадам я рэшата яец, Куплю такога, што пяець. Бадай той пятух прапаў, Як ён мой агарод скапаў [1, с. 42].</i>
---	--

Рытмізацыі народна-паэтычнага тэксту, яго сэнсавай і гукавой выразнасці садзейнічаюць афіксальныя паўторы, якія актуалізуюць значэнне афіксальных марфем і даюць магчымасць супаставіць словы з блізкім словаўтваральным афармленнем.

У афіксальным паўторы часцей удзельнічаюць прэфіксальныя ўтварэнні:

*Каб табе, рэчачка, крутыя берагі – Не так бы вадзіцай разлівалася,
Не так бы рыбачка разбівалася [1, с. 81].*

Паводле граматычнай выражанасці складнікаў сярод прэфіксальных паўтораў частыя дзеяслоўныя:

*Як яны жалі – сярпы зажалі, Як яны селі – сярпы зазвінелі,
Як яны сталі – сярпы зажалі [1, с. 84];
Прыехала каляда ўвечары, Прывезла дудак рэшата [1, с. 12];
А санёчкі паламаліся, А сарочкі памараліся [1, с. 13].*

Аднак яскравую колькасную перавагу маюць афіксальныя паўторы прыметнікаў і прыслоўяў:

*А мы госцейкі ды небывалыя, Ды небывалыя, ды нехаджалыя.
Нячаста мы ходзім, нямнога мы просім [1, с. 94].*

Аднатыпнае граматычнае афармленне выяўляюць паўтораныя ад'ектыўныя формы ступеняў параўнання:

Ідзі ў стайню, выбірай каня Найсівейшага, найсільнейшага [1, с. 88].

Папулярнасць у фальклору дэмініутыўных утварэнняў не можа абмінуць афіксальныя паўторы. Каляндарна-абрадавую паэзію характарызуюць паўторы памяншальна-ласкавых назоўнікавых утварэнняў:

*Тры малойчыкі-рыбалоўчыкі Той венчык падабралі.
“Ой, вы хлопчыкі-рыбалоўчыкі, Вы аддайце мой вяночак.
Першаму буду за суседачку, Другому буду за братовачку” [1, с. 111].*

Спалучэнне ў тэксце тоеснага лексічнага і афіксальнага паўтораў разам з ужываннем дэмініутыўных форм узмацняе выяўленчую выразнасць песні:

*А ў гэтым даму гаспадарочак, Гаспадарочак, слічны паночак,
Слічны паночак, молад Васілька [1, с. 83].*

Сумеснае выкарыстанне каранёвага і афіксальнага паўтораў часам выяўляе імкненне да паралелізму сінтаксічнай будовы радкоў:

*А ў нядзельку рана, параненьку
Ходзя Дунай ціха, паціхеньку* [1, с. 80].

Звязнасць многіх каляндарна-абрадавых твораў замацоўваюць афіксальныя паўторы памяшальна-ласкальных форм назоўнікаў, прыметнікаў і прыслоўяў:

*Выйдзі ў ганак танюсенькі Ды глянь вочкам весялюсенькім..
Там жнуць жнейкі маладзенькі, Ў іх сярпачкі залаценькі* [1, с. 99];
Завіла вяночак дый пуховенькі, Пуховенькі дый руцявенькі [1, с. 110];
*Паненачка рана ўстала, Умылася бялюсенька,
Зачасалася слізюсенька* [1, с. 113].

Выкарыстанне пры афіксальным паўторы слоў з рознай часцінамоўнай прыналежнасцю ўзмацняе ступень выяўленчай выразнасці, паколькі адначасова накіравана на розныя граматычныя класы слоў.

Праведзенае даследаванне паказала асаблівае пашырэнне паўтораў сярод сродкаў арганізацыі лексічнай звязнасці ў народна-песенных тэкстах беларускай каляндарнай абраднасці. Па структуры пераважаюць двухкампанентныя кантактныя каранёвыя паўторы. Афіксальныя паўторы найбольш пашыраны сярод дзеясловаў і прыметнікаў. Часта назіраюцца паўторы з дэмінітыўнымі утварэннямі ў складзе. Ва ўсёй сваёй разнастайнасці паўторы павышаюць экспрэсіўнасць і садзейнічаюць інтэнсіфікацыі песеннага тэксту, узбагачаючы яго дадатковымі эмацыянальна-ацэначнымі значэннямі.

Спіс выкарыстанай літаратуры і крыніц

1. Песні народных свят і абрадаў: беларускі фальклор у сучасных запісах / уклад. і рэд. Н. С. Гілевіча. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1974. – 464 с.

УДК 811.161.3'367.332'42:398.838(=161.3)

Н. П. Цімашэнка

УЖЫВАННЕ АДНАСАСТАЎНЫХ СКАЗАЎ У МОВЕ БЕЛАРУСКІХ НАРОДНЫХ ПЕСЕНЬ ПРА КАХАННЕ

У артыкуле разглядаюцца аднастаўныя сказы, якія ўжываюцца ў мове беларускіх народных песень пра каханне; аналізуюцца формы выражэння галоўнага члена такіх сінтаксічных канструкцый. Пры дастаткова ўласцівым беларускай народнай песеннай лірыцы пра каханне ўжыванні простых аднастаўных сказаў самымі распаўсюджанымі сярод узказаных сінтаксічных адзінак з'яўляюцца аднастаўныя пэўна-асабовыя і безасабовыя канструкцыі.

Тэма кахання прысвечана шмат твораў у культурнай спадчыне розных народаў. Не складае выключэння і беларуская народная песенная лірыка, дзе тэма кахання займае адно з цэнтральных месцаў. Галоўнымі героямі такіх тэкстаў з'яўляюцца хлопцы і дзяўчына, каханне якіх можа быць прадстаўлена ў фальклорнай мове як шчаслівым, так і нешчаслівым у залежнасці ад розных жыццёвых абставін. Тут перадаецца духоўны настрой, стан, перажыванні герояў, што робіць папулярным гэты жанр песні. Актуальнасць нашага даследавання заключаецца ў тым, што песня як разнавіднасць